

Криштальський А. Народження світла : Лірика / Андрій Криштальський. – Луцьк : ВМА "Герен", 2006. – 88 с.

Матіос М. Солодка Даруся : драма на три життя : [роман] / Марія Матіос. – Львів : ЛА "Піраміда", 2007. – 188 с.

Підмогильний В. Місто / Валер'ян Підмогильний. – Харків : Веста : В-во "Ранок", 2005. – 256 с.

Плужник Є. Недуга : [роман] // Плужник Є. Змова у Києві : Роман. П'єси / Євген Плужник. – К. : Укр.письменник, 1992. – С. 27-184.

Мельничук О.П., студ.

АКСІОЛОГІЧНІСТЬ У "ПРОТЕСТАЦІЇ" МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО

У статті досліджується вираження аксіологічності у "Протестації" Мелетія Смотрицького, аналізується вербалізація змін у свідомості автора, що спричинює модифікацію його оцінок.

Ключові слова: лінгвістична аксіологія, текстова аксіологічність, оцінна шкала, оцінка, Мелетій Смотрицький.

The article investigates axiology expression in Meletiy Smotrytskyi's "Protestacia", analyzes verbalization of the changes in author's consciousness, which causes the modification of his evaluation.

Key words: linguistic axiology, text axiology, evaluation scale, evaluation, Meletiy Smotrytskyi.

В статье исследуется выражение аксиологичности в "Протестации" Мелетия Смотрицкого, анализируется вербализация изменений в сознании автора, что приводит к модификации его оценок.

Ключевые слова: лингвистическая аксиология, текстовая аксиологичность, оценочная шкала, оценка, Мелетий Смотрицкий.

Актуальність нашого дослідження полягає у визначенні текстової аксіологічності у "Протестації", адже це є фактично одна з перших спроб аналізу тексту Мелетія Смотрицького з погляду лінгвістичної аксіології.

Категорія "лінгвістична аксіологічність" була предметом зацікавлення багатьох українських і зарубіжних філологів (О. Вольф, Н. Арутюнової, Т. Космеди, Н. Гуйванюк та ін.). Кожен із них по-різному підходив до визначення цієї категорії. В основу нашого дослідження покладено концепцію О. Вольф, оскільки вважаємо її найбільш логічно структурованою. Зокрема, дослідниця акцентує увагу на тому, що оцінка може даватися за найрізноманітнішими ознаками ("істинність/неістинність, важливість/неважливість"...), але основна сфера значень, які зазвичай відносять до оцінних, пов'язана з ознакою "добре/погано" [1, с. 8].

О. Вольф структурує категорію аксіології, визначаючи суб'єкт оцінки (індивід, соціум, частина соціуму), об'єкт оцінки (предмет, явище чи особа дійсності), власне оцінку (оцінний предикат), предмет оцінки (співрозмовник), оцінну шкалу (порівняння зі стандартом), оцінний стереотип (еталон, зразок норми), підґрунтя оцінки (критерій, мотив оцінки).

На думку дослідниці, за цим підходом визначається типологія оцінок: I. Сенсорні оцінки: 1. сенсорно-смакові (гедоністичні); 2. психологічні: інтелектуальні; емоційні. II. Сублімовані, або абсолютні: 1. естетичні; 2. етичні. III. Раціоналістичні: 1. утилітарні; 2. нормативні; 3. телеологічні.

Дослідження передбачає визначення цих типів у "Протестації". У попередній статті ми аналізували тексти Мелетія Смотрицького в широкому лінгвокультурологічному аспекті XVII ст., зокрема на матеріалі "Казанья на чесний погреб...", яке репрезентує Мелетія Смотрицького як представника православ'я, з узагальненою аксіологічною структурою в його свідомості: "добре" – православ'я; "погано" – унія. Необхідно визначити, як модифікується ця структура у "Протестації" і що стає пріоритетним у кожній зі складників структури.

Завдання статті полягає в тому, щоб з'ясувати, як зміни в свідомості автора відображаються на оцінній шкалі. Предметом

дослідження є текстова аксіологія у "Протестації" Мелетія Смотрицького. У дослідженні застосовано контекстуально-інтерпретаційний метод.

Для об'єктивізації основних складників аксіологічної структури у "Протестації" потрібно реконструювати ситуацію, яка зумовила текстопородження. Як відомо, у Києві 15 серпня 1628 р. збирають у Печерському монастирі собор, до якого Мелетій Смотрицький не був допущений. Він перебував у Михайлівському монастирі, а в цей час православні обговорювали його "Апологію". Отже, на соборі без участі Мелетія Смотрицького відбулося засудження "Апології" після виступів Л. Зизанія та А. Мужиловського.

Потім Мелетію Смотрицькому був надісланий текст відречення від його книги. Зокрема, читаємо: "Апологією названий скрипть зневажаю шарпаю и по(д) ноги моѣ помѣтаю" (Апл., 3) Як зазначає П. Кралюк: "Він переписав його начисто, але не поставив підпису" [3, с. 147]. В оцінці уніатського дослідника М. Довбищенка [2], Мелетій Смотрицький все ж прийшов до Києво-Печерського монастиря і ввійшов до олтаря, від нього вимагали підписати відречення, поклястися не їхати до Дерманя.

Пізніше Мелетій Смотрицький у "Протестації" зазначив, що він просив дозволу взяти участь у Соборі і дискутувати, також акцентував увагу на тому, що православні змусили його зректись "Апології". Як відомо, була відправлена свята Літургія, після якої спалили "Апологію" і зачитали заяву Мелетія Смотрицького. Після Собору він поїхав до Дерманя, потім до Львова і написав нову працю "Протестацію" проти Собору в Києві. У творі головним чином Мелетій Смотрицький звертає увагу на два аспекти: "Апологію" і Собор 1628 р.

У "Протестації" автор намагається досягнути і пояснити причину несприйняття "Апології". Зокрема: "Коли ж за те, що до відомості церкви нашої руської подав помилки і ересь письменників наших, котрі в писаннях своїх від правди заблудили, застерігаючи, аби на того каменя колись не впали погіршення" (Прт.).

Крім того, у творі зауважуємо психологічну емоційну оцінку Мелетієм Смотрицьким свого переходу до уніатства,

виражену семантичним наповненням лексичних одиниць, художніми засобами та ін. Він зазначив, що основною причиною такої зміни поглядів було прагнення до об'єднання Русі: "нечулості народу нашого", "Біда-бо є тим, котрі мовлять доброму зле, а злому добре. Важка хвороба наша правдиво є й смертельна..." (Прт.); або: "Син Божий через учнів своїх дав і зволив дати й справити всьому народові нашому руському до хвалення себе одними вустами та єдиним серцем" (Прт.). Варто зацентувати увагу на лексемах "одними" та "єдиним", які є контраргументом при спробі потрактування вчинку Мелетія Смотрицького як зради, що набула неоднакової інтерпретації з боку православних та уніатів. Більше того, Мелетій Смотрицький наголошував: "Може, також і через те, що показую способа до поєднання братів із розгніваною братією? Не знаю. Не знаходжу третьої вини своєї у тому своєму писанні, яке є чисте, з ласки панової Христової, від помилок та ересей" (Прт.). Як зазначають деякі дослідники, в цьому полягала головна причина переходу Мелетія Смотрицького до уніатів: оскільки він не бачив єдності в Православній Церкві, то шукав такої єдності для Русі в уніатів [2; 3].

Безперечно, перехід Мелетія Смотрицького до уніатів відбувся під впливом різних чинників: зовнішніх впливів на нього (поїздка на Схід, неоднозначне ставлення православних, певний вплив уніатів) і, як наслідок, його власних внутрішніх переконань, конклюдій, але це було його рішення, про що він зазначив у "Протестації" (1628 р.). Єдиний примус, про який згадував Мелетій Смотрицький, – це відречення від "Апології", до чого його змусив православний собор.

"Протестація" репрезентує Мелетія Смотрицького вже як представника уніатів. З огляду на це аналізуємо сублімовану етичну оцінку автором православ'я, унії, їх представників, загалом ситуації, в якій опинився автор, простежуємо зміну поглядів Мелетія Смотрицького і його мовленнєвої поведінки. Зокрема, найважливіше – помітне зменшення кількості художніх засобів, за допомогою яких автор характеризує та оцінює певні поняття, на відміну від "Казанья на чесний погреб...", де Мелетій Смотрицький яскраво використовує епітети, метафори, антитези,

спроєктовані на антитетичну модель "православ'я – унія" (відповідно "добре/погано"), і явища та особи, які пов'язані з цією моделлю (хоча, це певним чином пояснюється різнофункціональною спрямованістю творів).

Варто зауважити, що модель "православ'я – унія" (відповідно "погано/добре") відсутня у "Протестації", тобто після переходу до уніатів Мелетій Смотрицький як суб'єкт оцінки не протиставляє православ'я та унію. Більше того, будучи оборонцем православ'я, автор абсолютно не сприймав і критикував уніатство, а після 1627 р., змінивши свої позиції, Мелетій Смотрицький не подав негативної оцінки православній вірі, він може подавати таку сублімовану або сенсорну оцінку православним (зокрема у "Протестації" про те, що православні не сприйняли його погляди та "Апологію": "Потім під вечір через визначених од себе осіб пустили поміж мою челядь погрози, лайки, пальцями на них показуючи і уніатами називаючи, аж побоювалися ті виходити із монастиря й доносили до мене про те, що навколо них діялося" (Прт.), але негативна оцінка чи потрактування неправильності православ'я (паралельно до того, як він раніше оцінював унію) у тексті відсутня.

Важливим моментом є те, що, перейшовши до уніатів, Мелетій Смотрицький почав писати виключно польською мовою.

У світогляді Мелетія Смотрицького після переходу до уніатів модифікується цілісність структури антитетичної моделі православ'я – унія, у ній втрачається певна категоричність щодо добре/погано. Ще, наприклад, у "Казань на чесний погреб..." було чітко зрозуміло структуру моделі: два протилежні полюси добре (православ'я) і погано (унія) були чітко окреслені. З боку православ'я, якщо поціновувати перехід Мелетія Смотрицького як зраду, то ці позиції мали б взаємозамінитися, проте цього не відбулося.

У "Протестації" немає різкої критики чи негативних відгуків про православну віру (можливо, лише про представників православної віри: "бувши осаджений увесь внутрішніми виразками нових наших теологів еретицькою заразою" (Прт.)), на відміну від того, як раніше автор негативно оцінював саме уніатство та його представників у "Казань на

чесний погреб...". Так само у творі відсутнє яскраве піднесення уніатства (пор. з позитивною оцінкою православ'я у "Казань на чесний погреб...").

Мелетій Смотрицький як представник православ'я не розмежовував поняття "віра" та "представники цієї віри", тому, позитивно оцінюючи православ'я, і разом з тим, даючи негативну оцінку уніатству, автор мав на увазі цілісну структуру. Існування віри як цілісної структури в його тодішньому розумінні було неможливим без ототожнення віри з її представниками.

У "Протестації" ця цілісність втрачається. У розумінні Мелетія Смотрицького зникає вербалізована віра, тому він, говорячи про православ'я, називає та оцінює окремо віру як абстрактну категорію і послідовників неіснуючої, за критеріями розуміння Мелетія Смотрицького, православної віри: "зупини тих, котрі б на Бога й супроти його правди по-неприятельському поставали б" (Прт.). В цьому полягає, на нашу думку, основна причина переходу автора до уніатів.

З модифікацією структур моделей в уявленнях Мелетія Смотрицького відбувається певна деформація його поглядів, аксіологічної структури і, як наслідок, відбувається зміна мовленнєвої поведінки автора: "...той минулий єпископський за титулом, а насправді попівський нерядний собор, на якому судьями стали попи, а єпископи екзекуторами суду їхнього, справив, що церкву тієї сторони руську та грецьку від ніг до голови оєретичив" (Прт.).

Отже, у його текстах, написаних після 1627 р., зокрема у "Протестації", простежується модифікація аксіологічної структури. Значення "добре/погано" чітко не накладаються на модель "унія/православ'я". Аксіологічність у "Протестації" не представлена на маргінальних "добре/погано", вона на цій шкалі постійно змінюється між цими значеннями, як щодо унії, так і щодо православ'я. Це пояснюється модифікацією структури віри в уявленнях Мелетія Смотрицького під впливом історичних подій, що спричинили текстопородження. Як представник православної віри, автор писав, в основному, тексти, спрямовані на оборону православ'я, позитивну його оцінку та показ і несприйняття

антитетичного уніатства, що вимагало яскравої образності. Метою Мелетія Смотрицького було переконати як православних, так і уніатів у правильності і єдиності православної віри. Тексти, написані після 1627р., спроектовані на собор 1628 р. і виправдання "Апології". Хоча у творів, написаних, за визначенням П. Кралоюка, в "уніатському таборі", була ще одна мета: продовження двох попередніх. Зокрема, втілення в життя ідеї про об'єднання Русі автор вбачав не лише в своєму переході до уніатів, а й залученні до уніатства інших православних отців, але у своїй "програмі навернення православних до уніатів" Мелетій Смотрицький не використовував так активно художніх засобів, образів, цитат зі Святого Письма, як він робив це ще декілька років тому, обороняючи православ'я. Мелетій Смотрицький як прихильник уніатства писав виключно польською мовою, на відміну від текстів до 1627 р., які писалися "простою", польською, церковнослов'янською. У сукупності це спричинило неоднозначність на оцінній шкалі між "добре/погано". Результати дослідження можуть стати основою для детальнішого аналізу аксіологічності у текстах Мелетія Смотрицького.

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 232 с.

2. Довбищенко М. Таємниця Дерманського архімандрита: до 370-річчя від дня смерті Мелетія Смотрицького / М. Довбищенко // Українознавство : календар-щорічник / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Центр українознавства. – К., 2002. – на 2003 рік. – С. 169–172.

3. Кралоук П.М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. / П.М. Кралоук – Острого: Острозька академія, 2007. – 208 с.

Умовні скорочення назв джерел

Апл. – Аполлеія апології, діалектом руским написаном. – К. : Друкарня Печерської лаври, 1628. – 9 с.

Прт. – Смотрицький Мелетій. Протестація [Електронний ресурс] / Режим доступу : litolypys.org.ua/suspil/sus56.htm.